

ARTYKUŁ / ARTICLE

Materiały do poznania rozmieszczenia Scarabaeoidea (Coleoptera) Polski. Część 3. Scarabaeidae: Scarabaeinae.

Contributions to the knowledge Scarabaeoidea (Coleoptera) of Poland.
Part 3. Scarabaeidae: Scarabaeinae

Marek BUNALSKI

Katedra Entomologii i Ochrony Środowiska, Wydział Rolnictwa, Ogrodnictwa i Biotechnologii, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu,
ul. Dąbrowskiego 159, 60-594 Poznań, e-mail: marek.bunalski@up.poznan.pl, ORCID: 0000-0001-6969-7625

ABSTRACT. The paper presents data on the occurrence of 13 species from the subfamily Scarabaeinae (family Scarabaeidae), in various regions of Poland. The data, obtained through field studies and observations conducted over the past 40 years, are supplemented with historical materials from the various collections.

KEY WORDS: chorology, biology, ecology, new data.

Cel i metody

Celem niniejszego opracowania jest uzupełnienie informacji dotyczących występowania w różnych regionach kraju chrząszczy z podrodziny poświętników (Scarabaeinae) z rodziny poświętnikowatych (Scarabaeidae). Większość danych pochodzi z badań i obserwacji terenowych prowadzonych przez autora (M.B.) na przestrzeni ponad czterech dekad. W opracowaniu wykorzystano także materiały i obserwacje przekazane przez inne osoby oraz pochodzące z kolekcji historycznych. W tekście oznaczono je następującymi skrótami: A.G. – Andrzej GÓRZ, A.K. – Antoni KUŚKA, A.Ł. – Andrzej ŁABĘDZKI, B.M. – Marek BIDAS, H.T. – Henryk TROJANOWSKI, J.M. – Józef MAKÓLSKI, M.M. – Maciej MROCZKOWSKI, M.W. – Mieczysław WĘGRZECKI, P.K. – Piotr KRÓL, R.B. – Ryszard BIELAWSKI, R.D. – Roland DOBOSZ, R.L. – Ryszard LASKOWSKI, R.W. – Roman WĄSALA, S.Z. – Szczepan ZIARKO.

Taksony podano w układzie alfabetycznym, a ich nazewnictwo przyjęto za „Digital Catalogue of Biodiversity of Poland” (BUNALSKI i in. 2022). Podział, układ i zakres regionów zoogeograficznych przyjęto za „Katalogiem Fauny Polski” (BURAKOWSKI i in. 1983), a kwadraty UTM w obrębie regionów uporządkowano alfabetycznie. Wyjaśnienie skrótów zastosowanych w pracy zamieszczono w poprzedniej części niniejszej serii (BUNALSKI 2025).

Wyniki

Poniżej przedstawiono dane faunistyczne dotyczące występowania w różnych regionach Polski 13 gatunków z podrodziny Scarabaeinae wraz z ich krótką charakterystyką.

Copris lunaris (LINNAEUS, 1758)

Nizina Mazowiecka: DD58 Mława, 17 VI 1981, 1♂, nasyp kolejowy, pod odch. bydła, leg. M.B.; EC08 Warszawa, VI 1972, 2 exx., pastwisko nad Wisłą, w odch. bydła, leg. P.K.

Wyżyna Lubelska: EB68 rez. „Dobre” ad Kazimierz Dolny, 9 VI 1995, 1♂, do światła, leg. M.B.

Beskid Wschodni: FA13 Bystrowice ad Pruchnik, 7 VI 1961, 1♂; FA31 Łuczyce ad Przemyśl, 1 V 2000, 2♀♀1♂, pastwisko na rzeką Wiar, w odch. bydła, leg. M.B.

Bieszczady: FV04 Wetlina ad Ustrzyki Górne, 5 V 1983, 1♂, leg. S.Z.

Gatunek występujący na obszarze całego kraju, choć w centralnej i wschodniej części kraju spotykany jest liczniej i częściej (BUNALSKI 2016, 2019). Zasadza różne typy środowisk otwartych, preferując nasłonecznione skarpy i ciepłe pastwiska nadrzeczne o przepuszczalnym podłożu (BUNALSKI 2006). Koprofag, drążący głębokie kanały gniazdowe. W zaproponowanej przeze mnie typologii (BUNALSKI 2006) zaliczony go do grupy P3.2b.

Euoniticellus fulvus (GOEZE, 1777)

Nizina Sandomierska: EB51 rez. „Góry Pieprzowe” ad Sandomierz, 10 VI 1990, 5 exx., pastwisko u podnóża rezerwatu, piaszczysta łąka, pod odch. bydła, leg. M.B.

Gatunek termofilny, występujący w Polsce bardzo lokalnie, głównie w części wschodniej. Zasiadła najczęściej ciepłe skarpy i murawy kserotermiczne (BUNALSKI 2006). Koprofag obligatoryjny, postacie dorosłe odżywiają się odchodami różnych zwierząt, przede wszystkim bydła i koniowatych. Zaliczony przez mnie do grupy P3.2b (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Onthophagus) illyricus
(SCOPOLI, 1763)

Nizina Wielkopolsko-Kujawska: XT38 Rogalin ad Mosina, 6 VIII 1988, 1♀, pastwisko nadwarciańskie, w odch. bydła, leg. M.B.

Wyżyna Małopolska: DA67 Stradów ad Kazimierza Wielka, 15 VIII 2006, 1♂, leg. B.M.; DA68 Kozubów ad Pińczów, 25 VIII 2002, 1♀, leg. B.M.

Gatunek ciepłolubny, w naszym kraju obserwowany bardzo rzadko. Spotykany zwykle na ciepłych pastwiskach w pobliżu dolin rzecznych (BUNALSKI 2006). Koprofag, postacie dorosłe odżywiają się odchodami bydła i koni. Zaliczony do grupy P3.2b (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Onthophagus) taurus
(SCHREBER, 1759)

Wyżyna Małopolska: DA69 Krzyżanowice ad Pińczów, 8 VII 1953, 2♂♂, w odch. bydła, leg. M.M.

Wyżyna Lubelska: EB69 Puławy-Las Ruda, 1949, 1♀, leg. H.T., coll. IOR PIB Poznań.

Gatunek występujący na obszarze całego kraju, za wyjątkiem terenów górskich. Preferuje gleby przepuszczalne i lekkie, zwłaszcza ciepłe skarpy nadrzeczne i duże, wypasane polany śródleśne (BUNALSKI 2006). Koprofag, postacie dorosłe odżywiają się odchodami ludzi oraz różnych zwierząt, zwłaszcza bydła i koni. Lokalnie tworzy dosyć liczne populacje, wyraźnie rozrzedzające się ku północy. Zaliczony do grupy P3.2a (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) coenobita
(HERBST, 1783)

Nizina Wielkopolsko-Kujawska: XU04 rez. „Świetlista Dąbrowa” ad Obrzycko, 11 V 2021, 1♂, dąbrowa, czerpakiem z roślin runa, leg. M.B.

Wyżyna Lubelska: EB68 Kazimierz Dolny, 6 IX 1953, 3♀♀, w odch. bydła, leg. M.W.

Nizina Sandomierska: EB51 rez. „Góry Pieprzowe” ad Sandomierz, 10 VI 1990, 1♀, pastwisko u pod-

nóża rezerwatu, piaszczysta łąka, pod odch. bydła, leg. M.B.

Bieszczady: FB84 Wojślawice, 30 VII 1984, 1♂, leg. S.Z.

Gatunek szeroko rozprzestrzeniony na obszarze kraju. Zasiadła zarówno środowiska otwarte – nasłonecznione wały i suche pastwiska, jak i ciepłe polany śródleśne. Wzdłuż dolin rzecznych wkracza również do miast (BUNALSKI 2006). Koprofag, odżywiający się odchodami ludzi i różnych zwierząt hodowlanych i dziko żyjących, a w miastach również psów. Zaliczony do grupy P3.2a (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) fracticornis
(PREYSSLER, 1790)

Nizina Mazowiecka: DD58 Mława, 2 VII 1981, 1♂, piaszczysta polna droga, pod odch. bydła, leg. M.B.; EC16 Obory ad Warszawa, 1 VI 1949, 4 exx., leg. M.M.

Wyżyna Krakowsko-Wieluńska: CB63 Częstochowa, 15 VII 1985, 2♀♀, 1♂, w odch. bydła, leg. R.D.

Wyżyna Małopolska: DA43 Grodkowice ad Kłaj, 8 V 1912, 2 exx., ex coll. Łukasiewicz.

Wyżyna Lubelska: EB68 Kazimierz Dolny, 6 IX 1953, 2 exx., w odch. bydła, leg. M.W.; EB69 Puławy-Las Ruda, 20 XI 1949, 2♂♂, leg. H.T., coll. IOR PIB Poznań.

Beskid Wschodni: FA11 Brylińce ad Przemyśl, 1 V 1999, 1♂, piaszczysta droga, w odch. końskich, leg. M.B.

Jeden z najczęściej obserwowanych w Polsce przedstawicieli rodzaju zatrawiec (*Onthophagus*). We wschodniej części arealu eurybiont, ku zachodowi bardziej ciepło- i sucholubny. Oligofag, spotykany w gnijących szczątkach roślinnych i zwierzęcych oraz w odchodach różnych zwierząt (BUNALSKI 2006). Zaliczony przez mnie do grupy U (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) gibbulus gibbulus
(PALLAS, 1781)

Nizina Mazowiecka: EC08 Warszawa-Gocławek, 19 IX 1947, 1♂, łąka, w odch. bydła, leg. R.B.; EC18 Warszawa-Anin, 10 X 1947, 1♀, w pułapki ziemne, leg. R.B.

Nizina Sandomierska: EB51 rez. „Góry Pieprzowe” ad Sandomierz, 10 VI 1990, 1♂, pastwisko u podnóża rezerwatu, piaszczysta łąka, pod odch. bydła, leg. M.B.

Gatunek ciepłolubny, obserwowany u nas lokalnie i bardzo rzadko. Spotykany na wygrzanych skarpach, ciepłych pastwiskach i rozległych polanach (BUNALSKI 2006). Koprofag obligatoryjny o krótkim okresie pojawu imagines, zaliczony do grupy P3.2b (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) joannae
(GOLJAN, 1953)

Wyżyna Krakowsko-Wieluńska: CB63 Częstochowa, 15 VII 1985, 2 exx., w odch. bydła, leg. R.D.; DA24 Kraków vic., 20 V 1973, 1♀, w odch. owiec., leg. R.L.

Gatunek opisany z Polski, jednak o nie do końca rozpoznany rozmieszczeniu na obszarze naszego kraju. Występuje na terenach otwartych i nasłonecznionych, zasiedlając różne typy gleb. Ku północy staje się gatunkiem bardziej ciepłolubnym, preferującym kserotermiczne wzgórza, wygrzane skarpy i murawy napiaskowe (BUNALSKI 2006). Koprofag, spotykany późną wiosną i latem w ekskrementach bydła i owiec oraz norach królików. Zaliczony przez mnie do grupy P2.3 (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) nuchicornis
(LINNAEUS, 1758)

Nizina Wielkopolsko-Kujawska: YU01 Ostrowo ad Powidz, 1-21 VII 2018, 1♀, samolówka świetlna, leg. R.W.

Nizina Mazowiecka: DD58 Mława, 2 VII 1981 (2♀♀), 14 VII 1982 (1♂) – piaszczysta polna droga, pod odch. bydła, leg. M.B.; idem, 14 VII 1983, 2♂♂, słoneczna polana w lesie sosnowym, leg. M.B.; idem, 18 VIII 1983, 3♀♀, pastwisko, pod i w odch. bydła, leg. M.B.; idem, 3 V 1986, 4 exx., w odch. bydła, leg. M.B.; EC08 Warszawa-Gocławek, 2 V 1949, 2 exx., leg. M.M.

Wyżyna Krakowsko-Wieluńska: CB63 Osona ad Częstochowa, 24 VI 1979, 1♀, w odch. bydła, leg. R.D.; DA24 Kraków-Krzemionki, 13 VII 1941, 1♀, ex coll. Łukaszewicz.

Nizina Sandomierska: EB51 rez. „Góry Pieprzowe” ad Sandomierz vic., 10 VI 1990, 1♂, pastwisko u podnóża rezerwatu, pod odch. bydła, leg. M.B.; FA56 Cieszanów ad Lubaczów, 8 VI 1988, 1♂, czerpakowanie wzdłuż rowu na łące, leg. A.Ł.

Jeden z najczęściej obserwowanych w Polsce przedstawicieli rodzaju zatrawiec. Zasiedla miejsca odkryte i nasłonecznione, zwykle ciepłe pastwiska, suche nieużytki oraz wypasane skarpy i obrzeża lasów (BUNALSKI 2006). Larwy koprofagiczne, postacie dorosłe spotykane pod odchodami różnych zwierząt i ludzi, a także pod rozkładającymi się szczątkami roślinnymi i zwierzęcymi. Zaliczony do grupy U (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) ovatus
(LINNAEUS, 1758)

Pojezierze Pomorskie: VU47 rez. „Słoneczne Wzgórza” ad Raduń, 16 VI 2021, 1♀, murawa kserotermiczna, czerpakiem z roślin zielnych, leg. M.B.

Nizina Wielkopolsko-Kujawska: XU04 rez. „Świetlista Dąbrowa” ad Obrzycko, 20 IV 2021, 3 exx., obrzeże rezerwatu, w odch. lisa, leg. M.B.

Wyżyna Krakowsko-Wieluńska: DA24 Kraków, 25 V 1919, 1♀, ex coll. Łukaszewicz.

Wyżyna Małopolska: DA69 Polichno ad Pińczów, 16 VI 1953, 1♂, leg. M.M.

Beskid Wschodni: FA11 Brylińce ad Przemyśl, 1 V 1999, 1♂, piaszczysta droga, w odch. końskich, leg. M.B.

Tatry: DA25 Tatrzański P.N., Dolina Będkowska, 17 VI 1979, 1♀, leg. A.K.

Gatunek występujący na obszarze całego kraju, lokalnie tworzący bardzo liczne populacje. Zasiedla głównie tereny otwarte i dobrze nasłonecznione, choć spotykany bywa również na terenach leśnych, gdzie jednak unika miejsc silnie ocienionych (BUNALSKI 2006). Saprofag z tendencją do koprofagii, żerujący w rozkładającym się substracie organicznym, odchodach zwierząt i ludzi, a także na padlinie, soku wyciekającym z drzew i w norach królików. Zaliczony przez mnie do grupy U (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) similis
(SCRIBA, 1790)

Nizina Mazowiecka: DD80 Dziekanów Leśny ad Warszawa, 14 IV 1959, 1♀, leg. M.W.

Beskid Wschodni: EV37 Huta Polańska, 7 VII 1992, 1♀, pastwisko nad strumieniem, w odch. bydła, leg. M.B.

Gatunek występujący prawdopodobnie na obszarze całego kraju, choć w części zachodniej tworzy lokalnie dużo liczniejsze populacje (BUNALSKI 1996, 1997). Preferuje stanowiska o lekkim i przepuszczalnym podłożu oraz niskim poziomie wód gruntowych. Zwykle spotykany na ciepłych pastwiskach i wypasanych nieużytkach, pod odchodami różnych zwierząt, najczęściej bydła i koni (BUNALSKI 2006). Zaliczony przez mnie do grupy U (BUNALSKI 2006).

Onthophagus (Palaeonthophagus) vacca
(LINNAEUS, 1767)

Beskid Wschodni: FA31 Łuczyce ad Przemyśl, 1 V 2000, 1♀, pastwisko nad rzeką Wiar, w odch. bydła, leg. M.B.

Gatunek ciepłolubny, w Polsce występujący lokalnie i obserwowany dosyć rzadko. Spotykany u nas na ciepłych pastwiskach nadrzecznych, wypasanych skarpach i nieużytkach (BUNALSKI 2006). Koprofag obligatoryjny, zarówno larwy, jak i postacie dorosłe odżywiają się odchodami różnych zwierząt, głównie bydła i koni. Zaliczony do grupy P3.2b (BUNALSKI idem).

Onthophagus (Palaeonthophagus) verticicornis
(LAICHTING, 1781)

Beskid Wschodni: EV37 Ciechania ad Huta Polańska, 11 VI 2012, 1♂, 1♀, Magórski P.N., w pułapki przynętowe, leg. A.G.

Pieniny: DV57 Krościenko n/Dunajcem, 4 VII 1945, 1♀, leg. J.M.

W Polsce gatunek bardzo lokalny, występujący głównie w południowej i południowo-wschodniej części kraju. Koprofag, spotykany zarówno na terenach otwartych, jak i na obszarach leśnych (BUNALSKI i in. 2016). Nie uwzględniony w mojej typologii (BUNALSKI 2006).

Podsumowanie

Przedstawione materiały dotyczące występowania w Polsce 13 gatunków z podrodziny Scarabaeinae, stanowią uzupełnienie informacji zawartych w „Katalogu Fauny Polski” (BURAKOWSKI i in. 1983) oraz wcześniejszych opracowaniach autora (BUNALSKI 1996, 1997, 2006; BUNALSKI i in. 2016, 2019).

Większość omówionych gatunków jest szeroko rozmieszczona na obszarze Polski, a ich charakterystykę rozszerzono o typologię zaproponowaną wcześniej przez autora (BUNALSKI 2006).

Śród analizowanych gatunków najrzadziej obserwowanym był *Euoniticellus fulvus* (GOEZE). Jest to gatunek termofilny, występujący w Polsce bardzo lokalnie, głównie w części wschodniej, gdzie zasiedla ciepłe skarpy i murawy kserotermiczne (BUNALSKI 2006). Zaliczany jest do koprofagów obligatoryjnych, ponieważ zarówno larwy, jak i postacie dorosłe odżywiają się odchodami różnych zwierząt, przede wszystkim bydła i koniowatych.

Gatunkiem lokalnym, spotykanym głównie w południowej i południowo-wschodniej części kraju jest *Onthophagus verticicornis* (LAICH.). Najdalej na północno-zachód wysuniętym stanowiskiem występowania tego gatunku w kraju jest obecnie Krotoszyn (BUNALSKI i in. 2016). Jest to gatunek koprofagiczny zasiedlający zarówno tereny otwarte, jak i ciepłe polany leśne.

SUMMARY

The materials presented, concerning the occurrence in Poland of 13 species from the subfamily Scarabaeinae, supplement the information contained in the *Catalogue of the Polish Fauna* (BURAKOWSKI et al. 1983) and in the author's earlier studies (BUNALSKI 1996, 1997, 2006; BUNALSKI et al. 2016, 2019).

Most of the species discussed are widely distributed throughout Poland, and their characteristics have been expanded with the typology previously proposed by the author (BUNALSKI 2006).

Among the analysed species, the most rarely observed was *Euoniticellus fulvus* (GOEZE). This is a thermophilous species, occurring in Poland in a highly localized manner, mainly in the eastern part of the country, where it inhabits warm slopes and xerothermic grasslands (BUNALSKI 2006). It is classified as an obligatory coprophage, because both its larvae and adults feed on the dung of various animals, primarily cattle and equines.

A local species, found mainly in the southern and south-eastern parts of the country, is *Onthophagus verticicornis* (LAICH.). The currently north-western most known locality of this species in Poland is Krotoszyn (BUNALSKI et al. 2016). It is a coprophagous species inhabiting both open areas and warm forest glades.

PIŚMIENNICTWO

- BUNALSKI M. 1996. Żuki koprofagiczne (Coleoptera, Scarabaeoidea) okolic Szamotuł. Cz. I. Analiza faunistyczna. *Wiadomości Entomologiczne*, **15** (3): 139-146.
- BUNALSKI M. 1997 (1996). Żuki koprofagiczne (Coleoptera, Scarabaeoidea) okolic Szamotuł. Cz. II. *Wiadomości Entomologiczne*, **15** (4): 217-224.
- BUNALSKI M. 2006. Żuki (Coleoptera: Scarabaeoidea) wschodnich rubieży Polski. Studium faunistyczno-ekologiczne części północnej i środkowej. *Rozprawy Naukowe AR w Poznaniu*, **376**: 1-133.
- BUNALSKI M. 2025. Materiały do poznania rozmieszczenia Scarabaeoidea (Coleoptera) Polski. Część 2. Bolboceratidae, Geotrupidae i Trogidae. *Wiadomości Entomologiczne*, **44** (online 10A): 71-74.
- BUNALSKI M., BYK A., MINKINA Ł. 2022. Digital Catalogue of Biodiversity of Poland — Animalia: Arthropoda: Hexapoda: Insecta: Coleoptera: Polyphaga: Scarabaeoidea. Version 1.3. Polish Biodiversity Information Network. Checklist dataset. <https://doi.org/10.15468/chgmy7>.
- BUNALSKI M., PRZEWOŻNY M., RUTA R., SIENKIEWICZ P. 2016. Materiały do poznania rozmieszczenia chrząszczy (Coleoptera) Polski Zachodniej. Cz. 9. Scarabaeidae: Scarabaeinae. *Wiadomości Entomologiczne*, **35** (3): 147-160.
- BUNALSKI M., KONWERSKI SZ., RUTA R., WAŚALA R. 2019. Materiały do poznania rozmieszczenia chrząszczy (Coleoptera) Zachodniej Polski. Część 18. Scarabaeidae: Scarabaeinae i Aphodiinae – uzupełnienia. *Wiadomości Entomologiczne*, **38** (2): 78-86.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 1983. Chrząszcze Coleoptera. Scarabaeoidea, Dascilloidea, Byrrhoidea i Parnoidea. *Katalog Fauny Polski*. **23**, **9**: 1-294.

Wpłynęło: 30 września 2025
Zaakceptowano: 1 grudnia 2025